ZONGULDAK

ANTİK ÇAĞ'DAN CUMHURİYET'E BİR KENTİN TARİHİ

Ahmet EFİLOĞLU

Gürbüz ARSLAN

Yücel NAMAL

Çağlar TAN

Ankara, 2022

T.C.
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 37

ZONGULDAK
ANTİK ÇAĞ'DAN CUMHURİYET'E BİR KENTİN TARİHİ

Ahmet EFİLOĞLU, Gürbüz ARSLAN, Yücel NAMAL, Çağlar TAN

ISBN: 978-605-9678-30-8

Basım Tarihi: Eylül, Ankara, 2022

Adres:
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi 67100 Zonguldak
Tel: (0 372) 291 11 00

Sayfa Düzeni-Kapak Tasarım
Nurhan AY

Baskı & Cilt
Berikan Ofset Matbaa
Sertifika No: 47109
Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70 Y.Mahalle-Gersan/ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 - Fax: (0312) 232 14 99

Bu baskının bütün hakları yazarına aittir. Yazarın yazılı izni olmaksızın, kitabının tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

ZONGULDAK KATOLİK MİSYONU

Elçin MACAR*

Giriş

17. yüzyılın ilk yarısında Papa'nın himayesinde, Fransa'nın önderliğinde, perde arkasında Kardinal Richelieu'nun bulunduğu, Katolik monarşilerin rekabet içerisinde olduğu bir şekilde, Doğu Akdeniz'e yönelik bir *manevi eylem planı* başladı. Böylece Avrupa'nın Katolik ülkelerinin misyonerleri, Amerikalı ve İngiliz Protestan misyonerlerle karşılaştırıldığında, Osmanlı topraklarında çok daha önce var olmaya başladılar. Osmanlı ile bu devletlerin savaş alanındaki cepheleşmelerinin yerini yavaş yavaş diplomasi ve "misyonerlik diplomasisi" aldı. Dini açıdan da, "ayrılıkçı (şizmatik) Doğu" söylemi, yerini Batı Hıristiyanlığı'nın kendisini ona borçlu olduğu söylemine bıraktı ve Batı'nın Doğu Hıristiyanlığı'na (özellikle Yunanistan'a) borcunu ödemek üzere harekete geçmesi süreci başladı.[1] Bunun da diplomasideki karşılığı, Osmanlı Hıristiyanlarına yönelik 'yardım' ve 'koruma' politikası olarak ortaya çıkacaktır.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise, 1870 Vatikan Konsili'nde Papa'nın 'yanılmazlığı'nın kabul edilmesi kiliseyi sarsmış, krize yol açmış, Papalık da Batı'da sarsılan prestijini artırmanın yollarından biri olarak Doğu'ya açılmayı, otoritesini o tarafta da kabul ettirmeye çalışmayı görmüştür. Bu noktada 'Les Augustins de l'Assomption' (kısaca Assompsiyonistler) tarikatı önemli bir rol üstlenecektir.[2] Edirne, Filibe şehirlerinde örgütlenen, Bulgar ve Rum cemaatleri arasında güçlenmeye çalışan tarikat, İstanbul'a geldikten sonra, Doğu Hıristiyanlığı'nı öğrenme ve anlama faaliyetlerinin arasına özellikle Berlin-Bağdat demiryolu hattında çalışan Katoliklere dini hizmet götürmeyi de ekleyecek, böylece Haydarpaşa-Pendik-İzmit-Bilecik-Eskişehir-Konya hattı yerleştiği başlıca güzergâh olacaktır. Bu makalenin konusu olan Zonguldak da, zamanla İzmit'teki misyonerlerin ilgi alanına girecektir.

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, elcinmacar@yahoo.com

[1] Adina Ruiu, "Missionaries and French Subject: The Jesuits in the Ottoman Empire," *A Companion to Early Modern Catholic Global Missions,* Ronnie Po-chia Hsia ed., Brill, Boston 2018, s. 181-183.

[2] Doğu'ya açılmayı ve Assompsiyonistlerin bu konudaki rolünü ele alan bir kaynak için bkz.: Elçin Macar, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati-Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar,* İletişim, İstanbul 2002.

1. Zonguldak Katolik Misyonu

1.1. Misyonun Kuruluşu

Ereğli kazasına bağlı bir köy olan Zonguldak, 19. yüzyıl sonuna kadar Karadeniz'e ulaşan bir akarsu etrafında derme çatma, on-on beş mütevazı evden ibaret bir yerdir.[3] Ancak kömür madeninin bulunmasıyla önce İngilizler sonra da Fransızlar bölgeyle ilgilenmeye başlarlar. 1882'de yabancı sermaye gelecek, 1893'te liman inşa edilecek, 1896'da Ereğli Şirket-i Osmaniyesi (Société Ottomane d' Héraclée, kısaca Şirket) adlı Fransız şirketi, kömürü çıkarmaya başlayacak, burası bir kömür havzasına dönüşecektir. Bu küçük yerleşim, evler, bürolar, fabrikalar, atölyeler, depolar ve limanla genişleyecek, İtalyan ve Fransız yöneticiler, mühendisler, ustalar, inşaatçılar, teknisyenler kısa sürede burada aileleriyle bir Katolik cemaat oluşturmaya başlayacaklardır.

Geçmişte İzmit'ten bir rahip, birkaç Katolik aile bulunduğu için, Ereğli ve Zonguldak'ı ziyaret etmekteydi. Önceleri Ereğli asıl merkezken, yüzyıl dönümü ile birlikte Kozlu ve Zonguldak önem kazanmaya başlar.[4] Rahibin 1895'ten itibaren sıklaşan ziyaretlerinin sonunda, cemaatin kalabalıklaştığının görülmesi üzerine, İzmit misyonunun başrahibi Alfred Mariage, Ağustos 1896'da Zonguldak'ta bir misyon merkezi kurulmasına karar verir. Bu amaçla hem 'La congrégation des Oblates de l'Assomption' rahibelerini hem de Assompsiyonist pederleri gönderir.[5] Oblates rahibeleri, Fransa'da 1865'te, tıpkı 'Les Augustins de l'Assomption' gibi Emmanuel d'Alzon tarafından kurulmuş bir rahibe tarikatıdır. Bu rahibeler ilk ülke dışı misyonerlik deneyimi için 1868'de Osmanlı topraklarına gelirler.[6] Bu tarihten itibaren bu coğrafyada bu iki ayrı örgütlenme, genellikle aynı yerlerde, birlikte faaliyet göstereceklerdir.

---

[3] Louis Armel, "Les Assomptionistes en Anatolie," *Le Flambeau*, annee:35, no:7, Aout-Septembre 1980, s. 15.

[4] Çağlar Tan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s. 2.

[5] Xavier Jacob, "L'Assomption en Turquie," L'Aventure Missionaire Assomptionniste-Actes du Colloque d'Histoire du 150éme anniversaire de la Congrégation des Augustins de l'Assomption, Lyon-Valpre, 22-26 Novembre 2000, s. 254.
https://www.yumpu.com/fr/document/read/5680232/laventure-missionnaire-assomption-niste-augustins-de-lassomption (E.T. 21 Şubat 2020)

[6] "Les Oblates de l'Assomption,(E.T. 12 Ekim 2021)

Böylece Ağustos 1897'de Zonguldak Assompsiyonist misyonu kurulur.[7] Oblates rahibeleri de 1897-1905 yılları arasında Zonguldak'ta kalacaklar,[8] bu tarihten sonra yerlerini 'Saint-Joseph de Lyon' rahibeleri alacaktır. Hemen, şehirde bir şapel açmalarının ardından, rahipler oturdukları evde cemaatin çocukları için bir erkek okulu, rahibeler de kendi evlerinde Kasım 1897'de bir kız okulu açarlar. Okulların masraflarını üstlenen Şirket, ayrıca sahip olduğu hastaneyi de rahibelerin yönetimine teslim eder. Bu hastanenin zemin katında da bir kilise düzenlemesi yapılır. Genç erkekler için 'Saint-Louis de Gonzague,' genç kızlar için 'Enfants de Marie et des Saints Anges' cemiyetleri, bir kütüphane ve matbaa kurulur. Konferanslar, film gösterimi ve gramofon dinletileri rağbet görür.[9]

Kaynaklardan, 1896'da Rahip Chaurard'ın Zonguldak'ta görevli bulunduğunu, bazı Rumların onun ayinine katıldıkları,[10] aynı yıllarda Paul Journet adlı bir diğer Katolik rahibin de kasabada yaşamakta olduğunu biliniyor.[11] Rahip Dominique'in yazdıklarından misyonun başlangıcındaki heyecan anlaşılabiliyor:

"Ereğli yakınlarındaki Zonguldak (Küçük Asya), 13 Mart 1898

Perhizin ilk haftalarını İzmit'te geçirdim ve buraya Paskalya tatili için döndüm. Katolik nüfus burada kesinlikle daha fazla. Çabalarımız yavaş yavaş semeresini veriyor. Bu zavallı İtalyan işçiler arasında ne kadar çok durumun düzenlenmesi gerekiyor! Paskalyadan sonra beş düğün gerçekleştireceğiz. Başka düğünler de olacak. On altı ve on dokuz yaşlarında birkaç gencin ilk komünyonunu [ayine katılıp, kutsal şarap ve ekmeği alma] yaptık. Yakında diğerleri de komünyon alacak, onları hazırlamak gerekiyor. Hastanede vefat eden birkaç hasta, Oblates Rahibeleri sayesinde huzurla vefat ettiler. Üzülmez ve Çatalağzı köylerinde ayin gerçekleştiriliyor. Maden şirketi ulaşım araçlarını sağladı ve iki köyde bize iki bina verdi. İki küçük şapel var. Peder Paul [de la Croix] her pazar iki köyden birine gidiyor. Böylece iyi insanların en az iki haftada bir dinsel töreni

[7] Jean Paul Perier-Muzet, "Un historique da la Mission d'Orient," s. 12. https://www.assomption.org/cahier_bicentenaire/cahier-n6-la-mission-dorient-de-lassomption/ (E.T. 25 Mayıs 2021); *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924, Oeuvres des Péres et Oeuvres des Soeurs Oblates Missionnaires de L'Assomption,* Paul Feron-Vrau, Lyon 1925 s. 119.
[8] Perier-Muzet, *agm*, s. 29.
[9] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924,* ss. 119-120.
[10] Jacob, *agm*, s. 286.
[11] Jules Pargoire, "Inscriptions D'Héraclée du Pont," *Bulletin de Correspondance Héllenique,* année:1898, no:22, s. 492.

oluyor. Şizmatikleri [ayrılıkçı, heretik anlamında; Rumlar ve Ermeniler kastediliyor] de ihmal etmiyoruz…Katolikler ile evli iki Rum kadını hazırlıyoruz. Erkek öğrenci okulunda yirmi dört öğrenci mevcut, on yedisi Katolik. Paskalya'da Tanrı'ya birçok dönüş olacağını ve komünyon sayısının çoğalacağını umuyorum. Ne yazık ki en heveslilerin Fransızlar olduğunu söyleyemeyiz. Güzel kitaplar okumaları için onlara küçük bir kütüphane hazırladık fakat kütüphanenin içeriği pek zengin değil. Rahip Bailly bize Bonne Presse tarafından yayınlanan çeşitli kitaplar gönderebilirse çok minnettar oluruz. Pélerin, Croix gibi dergilere aboneyiz ve pazar sohbetlerinde on üyemiz var, yakında on beş üye olacak. Peder Paul ve Frer Jérémie iyiler. Dini hayat, ibadet, meditasyon, az sayıda olsak da kurallar içinde gerçekleştiriliyor.

Dominique"[12]

Misyonun kurulmasıyla birlikte pederler uzak yerleşimlere de gitmeye başlarlar, bölgeleri 25 km kadar genişler. Özellikle atla iki saatte ulaşılan Gelik ve Kozlu gibi önemli maden alanlarında hizmet verirler. Bir şapel de Gelik'te açarlar. Asma, Pavli, Damarlı, Kilimli ve Ereğli'deki Katoliklere; yürüyerek, trenle, gemiyle veya at sırtında ulaşarak, dini hizmet götürürler.

Zonguldak'taki hareketlilik, İstanbul'daki Papa Temsilcisi Bonetti'nin de dikkatini çeker. Zonguldak'a gelme arzusunu Sadaret'e ilettiğinde, Sadaret Dahiliye Nezareti'ne 22 Ağustos 1898'de yazdığı yazıyla, Bonetti'nin ruhani işleri düzenlemek, ayin icra etmek ve birkaç gün kalmak amacıyla Zonguldak'a gitmek istediğini ancak burada Latin milletinden birilerinin bulunması uzak ihtimal olduğundan, Kastamonu'da sürgünde yaşayan Bib Doda Paşa[13] akla gelse de bir kişi için bu seyahatin gerçekleştirilmesi tasavvur olunamayacağından, konunun yerinde tetkik edilmesini ister.[14]

Kastamonu Valisi Enis imzasıyla 28 Ağustos'ta Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, şehirde muhtelif zamanlarda gelerek şirkette çalışan ve ikamet eden kadın ve erkek İtalyan vatandaşının miktarının 192, Zonguldak'taki Latin milleti mensubunun (bu ifade ile Osmanlı tebaasının kastedildiği anlaşılıyor) ise

[12] "Mission de Zongouldack," *Souvenirs,* pp. 119-120 [Assompsiyonistlere ait bu süreli yayının yayın tarihi elimdeki fotokopide okunamıyor, 1898 veya 1899 olmalı]
[13] 19. yüzyıl ortalarındaki Arnavut ayaklanmaları sırasında, Osmanlı tarafında mücadele eden, paşa unvanı ile ödüllendirilen, Merdita bölgesi reisi Katolik Arnavut. 1868'de hayatını kaybetmiş olduğuna göre, burada sözü edilen kişi Osmanlı'da sürgünde bulunan oğlu Prenk olmalıdır.
[14] BOA, BEO D:1180, G:88486, belge no:1

dört olduğu vurgulanıyor; Bonetti'nin muhtemelen bu dört kişi için değil, İtalyan vatandaşları için geldiği yorumu yapılıyordu.[15]

Sonuçta Bonetti, kısa bir süre sonra bu giderek gelişme gösteren Katolik cemaati ziyarete gelecek, buradaki misyonerlerin çalışkanlığından son derece memnun kaldığını belirtecektir. Assompsiyonistler, bölgede artık sadece İtalyanların sayısının bile 1100 yüz kişiyi aşmakta olduğunu iddia edecektir.[16]

1906 yılı misyonerler için kötü bir yıl olur. Haziran'daki sel tüm Zonguldak'a olduğu gibi Assompsiyonist misyona da büyük zarar verir. Selde Frer[17] Humbert Terraz boğularak hayatını kaybeder, erkek okulu da yıkılır:[18]

"İstanbul, Haziran 1906,

İşte sevgili ve rahmetli Frer Humbert'in sonuyla ilgili bazı detaylar…Şimdi Zonguldak'tan gelen bir görgü tanığından duyduklarımı kısaca aktarıyorum: Sağanak yağışlar sonucu evimizin yirmi metre yakınından geçen dere aniden taştı. Okulumuz…sürüklendi. Zavallı Frer Humbert boğuldu. Göğsüne kadar suya batmış olan atı kurtarmak için ahırdan çıkmaya çalışırken sel onu sürükledi. Frer, evin dört yüz-beş yüz metre uzağına varınca, vücudu bir lokomotife çarptı, sürüklenmesi durdu. Fransız Konsolosu akıntıya karşı mücadele eden zavallı talihsiz adamı kurtaracaktı ama bastonunu ona uzatırken kafasına kiriş devrildi. Olan olmuştu. Girdapta kayboldu ve iki saat sonra belirtilen yerde bulundu. Frer Humbert sürüklenirken, sel rahiplerin evinin bodrum katını ve zemin katını kapladı. Kapılar, pencereler hatta bina da sürüklendi…"[19]

Muhtemelen selin yarattığı zararlar nedeniyle misyon mali sıkıntıya girer. Peder Moréel 1907'de şöyle yazıyor:

"Zonguldak, 1907.

---

[15] BOA, DH-ŞFR D:227, G:17, belge no:1

[16] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924*, s. 119.
1881/82-1893 nüfus sayımında Zonguldak adlı bir yerleşim mevcut değilken, 1914 sayımında yaklaşık 30 bin nüfuslu bir yerin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak 'ecnebi' kategorisi olmadığından, yabancı çalışanların resmi sayılarının nüfus sayımlarından tespiti pek mümkün değildir. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)-Demografik ve Sosyal Özellikleri,* Çev. Bahar Tırnakcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 178-180 ve 222.

[17] Keşiş, ayin yapma yetkisi olmayan ruhani.

[18] Jacob, *agm*, s.270.

[19] **"Humbert Terraz – 1872-1906,"** https://www.assomption.org/biographie/humbert-terraz-1872-1906/ **(E.T. 3 Ekim 2021)**

Zonguldak'tan yazıyorum, Misyon tarafından alınan borçtan bahsettiğim son mektubumu aldınız mı bilmiyorum. Netleşmesi adına tekrar ediyorum; Peder Alfred Mariage, Zonguldak'ta Pierre Franghetti adında, bir şirket çalışanından oldukça büyük bir meblağ borç aldı. Bir aydan fazla süredir geri istiyor. Sabırlı olması için rica ettim, birkaç gün beklemesini istedim. Misyonun ihtiyaçları için, Laurenzo Cellante adlı bir başka çalışandan da başka bir miktar borç alınmıştı. Bu kişi de diğeri gibi parasını geri istiyor. İki meblağın toplamı 6.600 frank. Sabır istedim ama artık sabretmiyorlar. Ayrıca bilgilendirmek için Kadıköy'deki Peder Louis'ye [Petit] de yazıyorum…"[20]

1913'te Andéol Besset[21] Zonguldak'a başrahip olarak atanır. Rahip Andéol 1900 yılında Kadıköy'de rahipliğe atanmış, Osmanlıdaki Assompsiyonist okullarında öğretmenlik yaparak yükseldikten sonra, İzmit'teki Fransız okulunun müdürü olmuş, bir süre de Eskişehir'de görev yapmıştır. Rahip Andeol gelirken, Zonguldak'taki Rahip Léonce Hennebique'in de onun yerine Eskişehir'e gittiği görülmektedir.[22] Başrahip Andéol, 1913-1924 arası Zonguldak'ta okul müdürlüğü de yapacaktır.

Bu arada liman ve çevresindeki binaların yapımı sona erdiğinde, bu işlerde çalışanlar, özellikle İtalyanlar, Zonguldak'tan ayrılmaya başlarlar. Bu nedenle yabancı sayısı 800'e kadar düşecek, aşağı yukarı 1914 Ağustosuna kadar da yaklaşık bu civarda kalacaktır.[23] Pederler her sabah sınıflarda Hıristiyanlığı öğretirken, Frerler ve Rahibeler bu hizmeti Katolik olmayanlara da götürürler. Savaş başlayana kadar, cemaat ve misyon açısından coşkulu ve umutlu bir dönem yaşandığını söylemek mümkündür.

1.2. Dünya Savaşı: Sıkıntılı Yıllar

Zonguldak I. Dünya Savaşı'nın etkilerini en başından itibaren hisseder. 1914 yazında cemaatten 70 kişi askerlik için Fransa'ya gider.[24] Bunun üzerine, Fransız Büyükelçiliği'nin kaymakamlıkla yazıştığı ve şehrin dışında yaşayan kalan aile fertlerinin güvenliğini sağlayacak jandarma sayısının kısıtlı olduğunun

[20] **"Simplicien (André-Charles-Pierre) MOREEL – 1872-1939,"** https://www.assomption.org/?s=Andr%C3%A9-Charles-Pierre+MOREEL **(E.T. 3 Ekim 2021)**
[21] BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), BCA 180-09-27, Yer: 141-1-141
[22] "Petits Échos de la Mission," *Mission des Augustins de L'Assomption,* no:211, Novembre 1913, s. 174.
[23] Jacob, *agm*, p. 254
[24] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924*, p. 120

ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Büyükelçiliğin konuyu Hariciye Nezareti'ne taşımasından sonra, bu ailelerin güvenliğini sağlamak üzere, seyyar bir jandarma bölüğü oluşturulur.[25] Ancak Eylül ayında, kalan eş ve çocukların da büyük oranda Fransa'ya gittikleri görülmektedir. Toplamda ayrılan yaklaşık 250 kişilik bu grup, cemaat için büyük bir kayıp olur. Osmanlı Devleti Fransa'ya karşı savaşa girdikten sonra, yönetimin misyonerlere karşı tavrı da sertleşecektir.[26]

6 Kasım'da Rus donanması Zonguldak'ı bombalamaya başlar ve bu özellikle pazar günleri olacak şekilde, yıllarca sürer. Kolluk güçlerinin tahliye emri vermesi nedeniyle pazar ayinleri fiilen mümkün olmaz. Rahiplerin anlattığına göre, tahliye emrine uymayanlar, 'Rus ajanı' ithamıyla karşı karşıya kalabilmekte, küçük bir şüphe, hapisten idama kadar varabilmektedir. 18 Kasım'da kolluk güçleri gelip iki saat içinde okulun tahliyesini emrederler. Okuldaki rahip ve rahibelerin büyük kısmı, bombardıman tehdidi altında, bir gemiye bindirilerek gönderilirler. Artık Zonguldak'ta birkaç ruhani kalmıştır. 10 Aralık 1914'te misyonda bir arama gerçekleştirilir, misyondakilere de İstanbul'a Divan-ı harbe gönderilecekleri söylenir. Başrahibin ısrarlı itirazları sonucunda, emrin uygulanması ertesi güne bırakılır. Ertesi gün İtalyan Konsolosu Alman komutana durumu anlatınca, gönderme emri iptal edilir.[27]

Büyük kısmı gönderilen Zonguldak'taki Assompsiyonist ruhbanın yerine önce henüz ülkeleri savaşa girmemiş İtalyan, sonra Osmanlı'nın müttefiki olan Avusturyalı Kapusen tarikatı mensupları Zonguldak'a gelecekler ve 1918'e dek kalacaklardır.[28]

Dahiliye Nazırı Talat Paşa, 1 Şubat 1915 tarihinde bütün vilayetlere, hasım devletlere ait manastır ve okulların kapatılması, kiliselerine ayinin temini için bir veya birkaç rahibin bırakılarak, diğerlerinin sınır dışına çıkarılması, bunlardan hastabakıcılık yapabilen rahibelerin istisna tutulması emrini gönderir.[29] Bu uygulama ruhanilerin sayısını daha da azaltır. Artık Zonguldak'ta 431 Katolik, çok az sayıda rahip/frer ve rahibe kalmıştır. Binalarına el konur, kilisenin toplantı salonu depoya çevrilir.

14 Mart 1915'te Zonguldak'ın bağlı olduğu Bolu Mutasarrıflığı Dahiliye Nezareti'ne, Zonguldak'taki Fransız Kilisesi'nde ayin icrası için bırakılmış olan

[25] BOA, DH-EUM_EMN D:90 G:58, belge no:1-4
[26] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924,* p. 120
[27] "Un Missionnaire d'Orient," *Missions de L'Assomption*, no: 24, Nov.-Dec. 1953, Paris, p. 71
[28] Jacob, *agm*, p. 254-255
[29] BOA, DH.ŞFR, D: 49, G:184, belge no:1

iki Fransız rahibin düşman filosunun Zonguldak'ı son kez bombardıman etmesinin ardından tabyalar civarında dolaştıklarını, görev ve yetkileri olmadığı halde bombardıman hasarını kaydetmek gibi hareketlerde bulunduklarını, artık kendilerine karşı güven duyulmadığını bildirir. Bunların Zonguldak'tan uzaklaştırılmalarını isterken, Zonguldak'ta bulunan Katoliklere ayin icra etmek üzere yerlerine İstanbul'dan yerel duruma vakıf olmayan iki ihtiyar Ermeni papaz gönderilmesinin sağlanmasını talep eder.[30] Daha sonra, Bolu'ya sürgün edilen bu iki rahipten birinin Fransız vatandaşı ve Assompsiyonistlerin Başrahibi Andéol Besset olduğu anlaşılırken diğerinin ise bir Fransız değil, Yunan vatandaşı Rahip Efstathios olduğu ortaya çıkar. 6 Eylül 1915'te Dahiliye Nazırı Talat Paşa, yerel otoritelere, bu rahiplerin İstanbul'a gelmelerine izin verilmesinde bir mahsur olup olmadığını sorar.[31] Mutasarrıflık 8 Eylül tarihli cevabi yazısında, İstanbul'da bulunmalarında mahzur olup olmadığının takdirinin Dahiliye Nezareti'nde bulunduğunu yazsa da,[32] sonuçta bu iki rahibin bir yıl boyunca Bolu'da kaldıkları anlaşılmaktadır.[33] 16 Aralık 1915 tarihli bir belgeden ise, Zonguldak'taki sekiz 'Saint-Joseph de Lyon' rahibesinin yanı sıra bazı başka rahiplerin de Bolu'ya sürgün edildikleri, kiraladıkları bir evde Andéol ve Efstathios ile birlikte toplam 15 kişi olarak ikamet ettikleri anlaşılmaktadır.[34]

Öte yandan bu dönemde, Zonguldak'taki tek Katolik kilisesinin yerel memurlarca kapatılmak istendiği haberlerinin yayılması üzerine, Hariciye Nezareti devreye girerek, gerek Zonguldak ve gerek Karadeniz sahilinin kasabalarında bulunan külliyetli Katolik ahaliye çok gerekli olan bu mabedin açık bırakılmasının Papa Temsilcisi Dolci tarafından rica edildiğini, eğer öyle bir tasavvur mevcut ise kiliselerin eskisi gibi ibadete mahsus kılınması hakkındaki Meclis-i Vükelâ kararına dayanarak bu mabedin kapattırılmaması doğrultusunda gerekenlere emir verilmesini ister.[35]

Zonguldak Katolikleri dokuz ay boyunca rahipsiz kaldıktan sonra 1916'da İstanbul'dan, Kapusen tarikatı mensubu Stephan Richard Liebl adlı bir Alman rahip gönderilir. Ancak artık bir kilise mevcut değildir, başka amaçlarla kullanılmaktadır. Papa Temsilcisi, Hariciye Nezareti'ne başvurmuş, söz konusu kilisenin fermana sahip olduğu halde işgal edildiğini, Alman rahip tarafından şapele

[30] BOA, DH.ŞFR, D:464, G:128, belge no:1
[31] BOA, DH.ŞFR, D:55, G:A/107, belge no:1
[32] BOA, DH.ŞFR, D:488, G:42, belge no:1
[33] "Un Missionnaire d'Orient," p. 71
[34] BOA, DH-EUM. 5.Şb. D:23 G:26, belge no: 13,19,27
[35] BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:4

çevrilmiş olan bir odada ayin icra edildiğini belirterek, ayine farklı vatandaşlıklara sahip Katoliklerin katılmasına engel olunduğu şikâyetini dile getirir. Bununla birlikte eski kilisenin söz konusu rahibe teslim edilmesini ve vatandaşlık ayrımı yapılmaksızın bütün Katoliklerin ayinde hazır bulunmalarına izin verilmesini talep eder.[36]

Bu iddia üzerine, Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Bolu Mutasarrıfı'ndan 28 Ağustos 1916 tarihinde, konuyu soruşturmasını ister.[37] Bu süreçte, kilisenin bombardımanlarda hasar gördüğü, askeriye tarafından tamir edilerek içeriye asker yerleştirildiği ortaya çıkar. 12 Eylül 1916 tarihli yazısında Zonguldak'taki komutan Kaymakam (yarbay) Hayri Bey, ihtiyaç sona erdiğinde iade edilebileceğini ancak henüz bunun mümkün olamayacağını yazar.[38] Ayrıca, kilise denilen binanın, Şirket çalışanlarından Pito (Mino?) namına kayıtlı bulunduğu, mal ve tapu kaydının olmadığı anlaşılır. Kilise binasının durumu ilgili Şirket'ten de bilgi istenmiş; gelen cevapta, binanın ne kilise ne de başka bir şekilde kendileriyle bir ilişkisi olmadığı, bu binanın limanın inşası sırasında müteahhitin yanında bulunan Pito (Mino?) tarafından inşaat çalışanlarına lokanta olmak üzere vücuda getirildiği ve sonra da merkezi İstanbul Kadıköy'deki Assompsiyonist rahiplerine satıldığı, bu rahiplere sorulduğu takdirde gerekli izahatın alınabileceği belirtilmiştir. Kilisenin bir fermana sahip olup olmadığı konusunda, bir kayıt ve bilgi bulunmadığı da açıklığa kavuşmuştur. Ayrıca Rahip Liebl'ın sahip olduğu 29 Mayıs 1916 tarihli seyahat belgesinden, Zonguldak'a "iş icabı" geldiği, ayin icra edeceğine ve ibadethane açma yetkisine sahip olduğuna dair resmi bir belgesi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle kendisine, izinsiz ibadethane açmanın kanunen yasak olduğu, yalnız Alman Katolik fertlerine ayin yapabileceği, ayine diğer Katolikleri kabul etmemesi ve amacı genel bir ibadethane açmak ise usulüne uygun bir şekilde izin alması gerektiği bildirilir.[39] Liebl, Zonguldak'ta bir yıl kaldıktan sonra, askerlik hizmetini yapmak üzere ülkesine gider. Bu arada, 17 Aralık 1917'de çıkan yangında kilise ve misyonerlerin evleri yanar.[40]

On bir ay sonra İstanbul'daki Papa Temsilcisi Dolci, yine Kapusen olan bu sefer Avusturyalı bir rahip gönderir. 28 Temmuz 1918 tarihli mektubu ile Avusturya vatandaşı Simon Thomas Anticovic (?) adlı Katolik rahibin Şirket'te bulu-

[36] BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:5
[37] BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:2
[38] BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:10
[39] BOA, DH-EUM 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:6
[40] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924*, s. 121

nan Katolik çalışanların ruhani hizmetini yerine getirmek üzere Zonguldak'a geleceğini, bu nedenle kendisine kolaylık gösterilmesi ve himaye edilmesini askeri komutanlıktan talep eder.[41]

Rahip Simon, kendisinin verdiği bilgilere göre, din hizmeti sınıfından bir ihtiyat zabitidir. Kendisine Zonguldak'ta ayin için halen bir Katolik kilisesinin mevcut olmadığı, böyle bir mabedin açılıp ayin icra edilmesinin usulen izne tâbi bildirilir, kendisi de İstanbul'daki Papa Temsilciliği'ne müracaat edeceğini ifade eder.[42] Sonra bu başvuru usulüne uygun yapılmış olacak ki, Hariciye Nezareti Rahip Simon'a Zonguldak'taki Katolik cemaatinin dini vazifelerini yerine getirebileceğine dair bir belge verilmiş olduğunu, bu konuda Saray'dan onay alındığını hatırlatarak, Dahiliye Nezareti'nden yerel memurlara gerekli bilgilendirmenin yapılmasını isteyecektir.[43]

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, daha önce Bolu'ya sürülmüş ve halen İstanbul'da bulunmakta olan Başrahip Andéol Besset, 20 Kasım 1918'de Karadeniz'e gelen ilk Fransız savaş gemisiyle, geri döner.[44] Neredeyse tüm Zonguldak harabe haldedir. Geçici bir şapel olarak kullanılan, bombardıman sonucu harap olmuş hastane yıkıntısında kalmaktadır. Hastane yıkıldığından, Şirket Üzülmez'de yirmi yataklı bir geçici hastane kullanmaktadır.[45]

Zonguldak, 8 Mart 1919'da Fransız birliklerince işgal edilince, bir sene sonra Frerler, iki sene sonra ise geri dönemeyen 'Saint-Joseph de Lyon' rahibelerinin yerine Fransisken rahibeleri (Soeurs Franciscaine de Marie) gelir. Artık mevcut; iki peder, altı Frer ve on altı rahibeden oluşmaktadır. Faaliyetler canlanır, Fransız çalışanların geri dönmesinin etkisiyle de cemaat 700 kişiye ulaşır. Otuz ay kadar sürecek Fransız işgali döneminde Zonguldak'a, bu cemaate yaklaşık 200 memur ve asker de dahil olacaktır.[46]

1.3. Sona Doğru

Fransa'nın Doğu Ordusu Komutanı General Charpy 18 Şubat 1921'de Zonguldak'ı ziyaret edecek,[47] 21 Haziran 1921'de de Fransız askerleri şehri terk

[41] BOA, DH.EUM 5.SB, D:73, G:37, belge no:8
[42] BOA, DH.EUM 5.SB, D:73, G:37, belge no:7
[43] BOA, DH.EUM 5.SB, D:73, G:37, belge no:2
[44] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924*, s. 121
[45] BOA, DH.EUM 5.ŞB, D: 23, G:17, belge no:1
[46] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924*, s. 121
[47] Agence D'Anatolie Angora le 20 février 1921, no:69, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4517748p.r=zongouldak?rk=42918;4 (E.T. 8 Haziran 2021)

edeceklerdir. İşgalin sona ermesi, yerli Hıristiyanların bir kısmının on beş gün içinde Zonguldak'ı terk etmesi ve böylece öğrencilerin yarısının da gitmesi anlamına gelecektir. Bu yerli Hıristiyanların katolikleştirilmesi çalışmalarının da yarım kalmasına neden olacaktır. Birçok Avrupalının çalışmasına izin verilmemesi onların ayrılışını, bu durum cemaatin sayısında hızlı ve büyük bir düşüşü ortaya çıkaracaktır.

1922 Paskalyasında komünyon alan 300 kişi varken, bu sayı 1923 Paskalyası'nda 250'ye inecektir.[48] Nisan 1924'e kadar toplamda gerçekleşen vaftiz 555 (üçü yetişkin), düğün 148, din değiştirme 32, cenaze sayısı ise 273'tür. Cemaate dair 1914 yılı ile Nisan 1924 rakamlarını Assompsiyonistler şu şekilde karşılaştırmaktadır:[49]

	1914	**1924**
Cemaat üyesi	785	421
Öğrenci	225	116
Kilise	1	1
Şapel	3	4
Okul	2	2
Peder	2	2
Frer	7	3
Rahibe	15	12

Katolik cemaat için bu olumsuz gelişmeler, "takviye kuvvet" gelmesine de engel oluşturmaz. 7 Mayıs 1922'de, Rahibe Agnes,[50] Rahibe Marie Louis[51] ve Rahibe Eugene'in, Zonguldak Plato Fransız Hastanesi'nde kalmak üzere ikamet tezkeresi aldıkları görülmektedir.[52] Onları 1923'te okula gelecek olan Rahibe Gaslin (?) izleyecektir.[53]

Ama artık sonun başlangıcına gelinmiştir. Başrahip Andéol da 1924'te İstanbul Kadıköy'deki tarikat merkezine gider. Kalan az sayıdaki cemaat ile ilgilenmek üzere geride sadece Rahip Alexandre Pechayre kalacaktır.

[48] *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924*, s. 124
[49] *Aynı yer*
[50] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-122
[51] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-114
[52] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-125
[53] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-119

Şirket'in tüm mal varlıklarının 1937'de Etibank'a devredilmesiyle, şehrin tarihinde Katolikleri buraya toplayan unsur da ortadan kalkmış olur. 1951 yılına ait bir raporda Peder Bernardin, Zonguldak'ta hala Katoliklere ait bir bina olduğundan ve ayrıca kullanılmakta olan bir şapelden söz ediyordu.[54] Türk yetkililer, 24 Kasım 1957'de, uzun yıllardır Zonguldak'ta tek başına yaşayan Pechayre'ın artık Türkiye'den ayrılmasını isterler.[55] Böylece şehrin son Katolik ruhanisinin de ayrılmasıyla Zonguldak Katoliklerinin tarihi sona erer.

2-Fransız Okulları

2.1. Tartışmalı Bilgiler

Zonguldak'taki Katolik okullarla ilgili kaynaklara bakıldığında, üç grubun okulu olduğuna dair bilgiler mevcuttur. İlk grup Assompsiyonistlerdir ki, onların okullarına dair daha net bilgiler bulunabiliyor. Masrafları Şirket tarafından karşılanmak üzere, St. Barbe erkek ve Ste. Geneviève kız okullarının, öncelikle Katolik şirket çalışanlarının çocuklarını hedefleyerek 1897'de açıldığı biliniyor. Kız okulu Meşrutiyet Mahallesi'nde ve Liman Üstü mevkiinde, erkek okulu On Temmuz Mahallesi'nde Çaydamarı'ndadır. Assompsiyonistlerin okulunun 1897'de açıldığı kaynaklarda belirtildiği halde, bu tarikatın iki okuluna dair makalesinde Tuğba Çalışkan, Maarif-i Umumiye Nezareti'nin 1898-1901 yılı arasındaki salnamelerinde görülmediğine dikkat çekmektedir. 1903 yılı Kastamonu Vilayeti salnamesinde iki Fransız okulunun var olduğunu ancak aynı yılın Maarif-i Umumiye Nezareti salnamesinde ise kapatılmış oldukları bilgisinin yer aldığını aktarmaktadır.[56]

İkinci grup Cizvitlerdir ancak bu konuda özel bir kaynak mevcut olmadığı gibi sadece Osmanlı Arşivi'nde bir miktar belge mevcuttur. Cizvitlerden söz eden belgelerin sadece 1899-1900 yıllarına ait olması, bazı belgelerde "Cizvitler" denirken, bazı belgelerde tarikat adı verilmeden sadece "Fransız papazlar" denmesi, Cizvitlerin mi Assompsiyonistlerin mi kastedildiğinin anlaşılamaması bir sorun teşkil etmektedir. Cizvitlerin Zonguldak'a gelip gelmedikleri, bir misyon oluşturup oluşturmadıkları da meçhuldür.[57] Belgelerde esas olarak tek bir

[54] Christiane Babot, *La mission des Augustins de L'Assomption a Eski-Chéhir 1891-1924,* Les éditions Isis, Istanbul 1996, s. 103
[55] Jacob, *agm*, s. 255
[56] Tuğba Çalışkan, "Zonguldak Saint Geneviéve Kız ve Saint Barbe Erkek Fransız Okulları," *Selçuk Türkiyat*, Ağustos 2021 (52), s. 368.
[57] Bu konuyu danıştığım, Türkiye'deki Cizvitlerle ilgilenen tanınmış bir Cizvit rahibi olan Vincenzo Ruggieri de bana, şu ana kadar Zonguldak'ta bir Cizvit okulu olduğuna dair bir bilgiye rastlamadığını söyledi.

rahipten (Prepol?) söz edilmesi, bunun bir misyon olmayıp, herhangi bir nedenle buraya uğramış, bir süre geçirmiş bir rahip olduğu izlenimini vermektedir. Çalışkan, Cizvit okulunun Assompsiyonistlere devredildiğini düşünmektedir.[58] Ama bu iddia da Assompsiyonistlerin okulunun daha önce açıldığı bilgisiyle çelişmektedir. Çünkü Osmanlı Arşivi'nde, 10 Ekim 1901 tarihli bir yazışmada görüldüğü üzere, Assompsiyonistlerin beş yılı aşkın bir süredir ve ruhsatsız bir okulları olduğu anlaşılmaktadır.[59]

Üçüncü grup ise 'Frères des Ecoles Chrétiennes'dir ki, Zonguldak'ta bu gruba ait bir okul bulunduğu bazı kaynaklarda mevcutsa da[60] bu durumda Assompsiyonistlerin okullarının ne olduğu anlaşılamamaktadır. Bu durumu açıklığa kavuşturan bilgiye Pernot'da rastlıyoruz. Pernot, Şirket'in 'Ecoles Chrétiennes' frerlerini getirdiğini, masrafı şirkete ait olmak üzere, frerlerin Assompsiyonistlerin yerine bir okul açtıklarını, Oblat rahibelerinin de kızlar okulunu ve idare ettikleri hastaneyi, şimdi bu iki kurumu yöneten 'Saint-Joseph de Lyon' rahibelerine devrettiği bilgisini vermektedir.[61] Tanır'ın Fransız okullarını incelediği doktora tezinde, yılı da verilerek bu bilgi doğrulanıyor. 1907'ye gelindiğinde gerçekleşen bu devir,[62] erkek okulunun selde yıkılmış olması ve Assompsiyonistlerin bu dönemde mali sıkıntı içinde olmaları nedeniyle makul görünüyor.

Pernot, 1912'de Frerlerin okulu ve Assompsiyonist rahibelerin okulundan söz ediyor ancak Frerlerin okulundaki öğrenci sayısını vermezken, sadece Assompsiyonistlerin kız okulunda 35 kız öğrenci olduğunu yazıyor.[63] Bu tarihte Assompsiyonist (Oblates) rahibelerin okulu çoktan devretmiş olmalarına ve Pernot bizzat kendisi de bu bilgiyi doğrulamasına rağmen, neden okulu bu isimle andığı anlaşılamıyor.

---

[58] Çalışkan, *agm*, s. 373

[59] BOA, DH.MKT, D: 2545, G:154, belge no:1

[60] "Les frères en Turquie," *Le Flambeau*, Decembre 1980, annee: 35 no:10, p.4; Şamil Mutlu misyoner okullarını incelediği kitabının 178. sayfasında, Osmanlı Arşivi'nden MV 98-97 numaralı belgeye atfen Frerlere ait okuldan söz etmektedir. Oysa, belgede "Fransız papazları" denmekte ancak bir tarikat adından söz edilmemektedir. Ancak belgede aynı zamanda başka belgelerden Cizvit rahibi ve okulun müdürü olduğu anlaşılan Rahip Prepol'den söz edildiğinden, bu okulun Cizvit okulu olduğunu tahmin edebiliriz. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,* Gökkubbe, İstanbul 2005, s. 178

[61] Maurice Pernot, *Rapport sur un voyage d'étude a Constantinople en Égypte et en Turquie d'Asie (Janvier-Aout 1912),* Comité de défense des intérêts français en Orient, Paris (ty) s. 256

[62] Engin Deniz Tanır, *Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2016, s. 120.

[63] Pernot, *age*, ss. 332-333

2.2. Cizvitler (Mi?)

Kastamonu Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 4 Kasım 1899'da yazıldığı üzere, Zonguldak'ta mukim Fransız papazların bir oteli mektebe çevirmek üzere izinsiz tamire başladıkları ve eğitime başlayacaklarını ifade ettikleri, kendilerine izin alınmadan okul açılmasına müsaade edilemeyeceği birçok kez bildirildiği halde, ilgili okulun "müdürü" olduğu anlaşılan Rahip Prepol'ün buna cevaben, iznin sağlanmasının Fransa Sefareti'nin işi olduğunu ve İstanbul'da bulunduğu sırada Fransa Sefareti'ne başvurduğunda da kendisine eğitime devam edilebileceğinin söylendiğini anlattığı belirtilmiştir. Bu durumda Dahiliye Nezareti'ne ne yapılması gerektiği sorulmaktadır.[64] Dahiliye Nezareti de Zonguldak'ta eğitim verilecek derecede yeterli yabancı ve gayrimüslim nüfus olmadığından, orada okul açılabilmesi için ruhsat verilemeyeceğini belirterek, yine de konuyu Sadaret'e sormaktadır.[65] Konunun aktarıldığı Meclis-i Vükelâ'nın 22 Kasım 1899 tarihli kararında, doğru yolun "izin alma yolunu denemeksizin, zorla yapmaya kalktıklarında yerel otoritelerce kendilerinin uyarılmasıyla beraber yerli ahalinin çocuklarının oraya gitmesini men etmek" olduğu hatırlatılarak, girişimin engellenmesi gerektiği Dahiliye Nezareti'ne,[66] Nezaret tarafından da Kastamonu Vilayeti'ne bildirilir.[67] Bu arada Sadaret de Maarif Nezareti'ni uyararak, söz konusu okulun resmi izin olmaksızın her nasılsa açıldığını, hiçbir ülkede hükümetin izni olmaksızın okul açılması söz konusu olamayacağından, ayrıca Cizvit papazlarının ne gibi kötü emel sahibi olduklarını açıklamaya gerek olmadığından, Babıali tarafından böyle bir duruma kesinlikle izin verilmemesi gerektiğini ifade eder.[68]

Sorunun bir türlü halledilemediği, hatta giderek çetrefilleştiği anlaşılıyor. Okul Müdürü Rahip Prepol'e yapılan uyarıların etkili olmadığı, kendisinin bir resmi izin başvurusunda bulunmadığı, üstelik bir süre sonra okula bir de yatılı kısım eklediği anlaşılır. Öte yandan okula devam eden çocuklar konusu da başka bir sorun yaratmaktadır. Yerel otoritelerin yazdıklarından, Rahip Prepol'ün yerli çocukları da okula kaydettiği, çocukların ailelerine çocuklarını okula göndermemelerinin tembih edilmesine ve okula girişlerinin engellenmesine rağmen, Ereğli'de bulunan Fransız konsolosunun da olaya dahil olarak, rahiplerle

[64] BOA, DH.ŞFR, D:242, G:33, belge no:1
[65] BOA, DH.MKT, D:2269, G:108, belge no:1
[66] BOA, MV, D:98, G:1-97, belge no:1-2
[67] BOA, DH-MKT, D: 2281, G:4, belge no:1
[68] BOA, MF-MKT, D: 487, G:11, belge no:1

beraber çocukları evlerinden aldırıp okula getirmekte olduğu, bu durum karşısında yerel otoritelerin bir karşılık vermek konusunda gönülsüzlük gösterdiği, anlaşılıyordu.[69] Müslüman mahallelerinde giderek artış gösteren bu tür durumların engellenmesinde belediyenin yaptırımlarının yetersiz kaldığı, yetkilerinin de sınırlı olması nedeniyle bir takım meskenin mabet veya okula dönüştürüldüğü, Babıali'den sefaretlere yapılan uyarılardan, onlar tarafından verilen taahhütlerden de bir sonuç alınamadığı, belediyeye bu konuda açık bir yasal yetki verilmesi gerektiği belirtiliyordu.[70]

Tüm yaşananların üstüne, bir de artık okulun bir tarafının ibadethaneye çevrilerek pazar ve yortu günleri ayin gerçekleştirilmeye başlanması mevcut sorunları daha da karmaşık hale getiriyordu.[71] Nitekim Kastamonu Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne, 15 Ocak 1903'te gönderilen bir yazıda, Zonguldak'taki Fransız okullarının faaliyetinin engellenmesi gerektiğinin bildirildiğini fakat şimdi buraya bir de çan ekleyerek kilise kabul ettikleri, bu durumda ne yapılması gerektiği soruluyordu.[72] 8 Şubat 1903 tarihinde, Fransız kurumlarından olan Zonguldak'taki kilise ile hastanenin ayrı halde olmayıp bir bina dahilinde bulunduğunun anlaşılmasıyla, kilise ile hastanenin ayrılması gerektiği emredilmişti. Fransız konsolosları da Fransız okulları için ruhsat başvurusu yapmaktan kaçınıyorlardı.[73] Hariciye Nezareti ise 19 Mart 1903 tarihli cevabi yazısında, kayıtlardan Zonguldak'ta Fransız kurumlarından iki manastır ve iki okul bulunduğunun anlaşıldığını, çan eklendiği söylenen yerin bu manastırlardan biri mi yoksa başka bir yer mi olduğunun bilinemediğini, eğer söz konusu yer bu kilise veya manastırlardan biri ise bunların varlığı kabul edilmiş olduğundan şimdi yalnız çan eklenmesinden dolayı sefarete bir tebligatta bulunulmasına gerek olmayacağını, bunun Zonguldak otoritelerince açıklığa kavuşturulması gerektiğini bildiriyordu.[74]

Fransız okullarının Şirket çalışanları dışında yerli gayrimüslimler tarafından da giderek ilgi görmesi, yerel yöneticilerin kaygılanmasına neden oluyordu. Kastamonu Maarif Müdüriyeti 1909'den itibaren sık sık, Zonguldak kasabasının

[69] BOA, DH-MKT, D:2328, G:141, belge no:1
[70] BOA, ŞD, D: 807, G:15, belge no:1
[71] BOA, DH.MKT, D: 2372, G:39, belge no:1; Artık belgelerde Cizvitlerden ve Rahip Prepol'den söz edilmediğini görüyoruz.
[72] BOA, BEO, D: 2028, G:152081, belge no:2
[73] BOA, BEO, D: 1995, G:149585, belge no:1-2
[74] BOA, BEO, D: 2028, G:152081, belge no:4

günden güne geliştiğini, Fransızlar tarafından mükemmel iki okul açılmış olduğunu ve Osmanlı tebaası gayrimüslim çocukların bu mekteplere devam etmeleriyle Osmanlı terbiyesini kaybetme riskinin ortaya çıktığını, Müslüman çocukların da ilkokul eğitimiyle yetinmek zorunda olduklarını dile getirip, Zonguldak'ta bir rüştiye açılmasını sağlamaya çalışıyordu.[75]

Fransız okullarının rağbet görmeye devam ettiği anlaşılıyor. Kahveci, 1914'e gelindiğinde St. Barbe okulunun 116 öğrenci, 4 sınıf, 7 öğretmene ulaştığını aktarırken,[76] Tanır, erkek okulu için 60, kız okulu için 100 öğrenci bilgisini veriyor.[77] Ancak bu parlak dönemin, savaş rüzgârlarıyla hızla bir dönüşüm geçirdiğini görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması ve hemen ardından da kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmesiyle, karşı cephedeki ülkelerin okullarının kapatıldığını görüyoruz. Ayrıca 1915'te Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi yayınlanacak, yeni yabancı okul açılması zorlaştırılacaktır.

Mütarekeden sonra Frerler dönerek erkek okulunu yeniden açarlar. 'Saint-Joseph de Lyon' rahibelerinin geriye dönememesi nedeniyle kız okulu için ise bu sefer Fransisken rahibeleri gelir. Aralık 1920'de, TBMM Hükümeti, Amerikan okulları hariç, yabancı okulları kapatsa da Zonguldak Fransız işgali altında olduğundan, buradaki Fransız okulları bu karardan etkilenmeyerek faaliyetlerine devam ederler. 1921 yılına gelindiğinde erkek okulunda 80, kız okulunda 120 öğrenci mevcuttur.[78]

2.3. Yeni Dönem

Zonguldak'taki işgalin 1921 yılında sona ermesiyle, bölge TBMM Hükümeti'nin kontrolüne geçer. 1922-1923 ders yılı başından itibaren, Fransız okulları Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'ne uygun davranmadıkları takdirde kapatılacakları yönünde uyarılırlar[79] ve sık sık kapatılırlar. Zonguldak'taki Fransız okullarına yeni şartlara uymaları, uymazlarsa kapatılacakları bildirildiğinde, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri, bu ifadeyi "kabul edilemez" bulur, TBMM Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey'e, 2 Kasım 1922'de yazdığı

[75] BOA, MF.MKT, D: 1115, G:28, belge no:1-2
[76] Erol Kahveci, "Migration, Ethnicity, and Divisions of Labour in the Zonguldak Coalfield, Turkey," *IRSH* 60 (2015), s. 215.
[77] Tanır, *agt*, s. 120.
[78] *Agt*, s. 121.
[79] Engin Deniz Tanır, "Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basınında Fransız Okulları Sorunu," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s. 182-183

mektupta kurumlara, "Türkiye aleyhine çalışmadığınız sürece faaliyette bulunabilirsiniz" dendiğini hatırlatır.[80]

10 Ağustos 1923'te İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'nin Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki Temsilcisi Adnan Bey'e yazdığına göre, Zonguldak'taki kız ve erkek Fransız okullarının yöneticileri "hükümetçe verilmiş izinleri olmadığından, Eylül ayında açılamayacakları" şeklinde bir haber almışlardır. Yüksek Komiser, bunun Mutasarrıfın eski izinleri, özellikle de bu okulların yasal varlıklarının düzenlendiği, Osmanlı ile Fransa'nın bu konuda üzerinde anlaştıkları 1914 tarihli belgeyi tanımamasından kaynaklandığı düşüncesindedir. Ayrıca Mutasarrıf Frerlere, Zonguldak'ta yaşayan Fransızlar azaldıkça okulların mecburen kapanacağını da söylemiş, bunu da Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nin 4. maddesine dayandırmıştır. Yüksek Komiserlik ise, Mutasarrıf'ın yanıldığını, yetkilerini aştığını ve düzenlemelere aykırı davrandığını iddia etmektedir. Yüksek Komiser bu noktada 24 Temmuz 1923'te Lozan'da, Fransız Başdelegesi General Pelle ile İsmet Paşa arasında gerçekleşen mektup teatisini hatırlatır. Buna göre, 30 Ekim 1914'ten önce Osmanlı'da var olan Fransız kurumları tanınmaktadır. Bu nedenle 1901 ve 1914 yıllarına ait Fransız kurumlarını havi listelerdeki kurumların yeni bir prosedüre dahil olmaması gerektiğine değinerek, İsmet Paşa'nın mektubuna uygun davranılmasını talep eder.[81] Bunun üzerine Hariciye Nazırı İsmet Paşa devreye girer. Adnan Bey'e gönderdiği, 18 Eylül 1923 tarihli mektubunda, Zonguldak'taki Fransız okullarının emir ve tebliğleri dikkate almayarak, yabancı imtiyazlarından bahsederek, bunlara uymayı ve TBMM Hükümeti'nin teftiş yetkisini kabul etmediklerini, bu kanaatlerinde ısrar ettikleri takdirde kapatılacaklarının kendilerine tebliğ edildiğini hatırlatır. Son olarak da bir Ermeni papazı öğretmen tayin ederek Türk çocuklarına zorla din dersleri okuttuklarını, bunun üzerine okulların kapatılmasının emredildiğini ve o zamandan beri tatil nedeniyle kapalı olan okulların eskisi gibi olmakta ısrar ettikleri takdirde açılmalarına kesinlikle izin verilmeyeceğini belirtir.[82]

Zaten Maarif Vekaleti, Zonguldak Mutasarrıflığı'na gönderdiği 3 Eylül 1923 tarihli yazısında, TBMM Hükümetinin emir ve kanunlarına koşulsuz uymak, onun kontrol hakkını tanımak, ilkokul sınıflarında haftada dörder, diğer sınıflarında ikişer saat Türkçe, her sınıfta birer saat Türkiye Coğrafyası ve ikişer saat Türk Tarihi okutmak, bu dersler için Maarif idaresince tayin edilecek Türk öğretmenlere muadil okullarda verilen maaştan az olmamak üzere bütçelerinde

[80] BOA, HR.İM, D: 41, G:11, belge no:1
[81] BOA, HR.İM, D:80, G:51, belge no:1
[82] BOA, HR.İM, D:80, G:51, belge no:3

maaş tahsisini kabul etmek şartıyla, eğitim vermelerine izin verilebileceğini, Zonguldak'taki Fransız okullarının bu şartları dikkate almadıklarının yazışmalardan anlaşılmış olmasına istinaden kapatıldıklarını hatırlatmış, bu okulların tekrar açılmasının bu esaslara ve Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne tamamen riayet etmelerine ve ruhsatlarının yenilenmesine bağlı olduğunu, bu durumun ilgililere tebliğini ve yerine getirmeleri için yeterli bir süre verilmesini istemiştir.[83]

Bu taviz vermez politika karşısında, Şirket'ten Zonguldak Valiliği'ne 30 Eylül 1923 tarihinde, Genel Müdür Paul Duroy imzasıyla, bir mektup gönderilir. Mektuba göre, erkek ve kız olmak üzere Zonguldak'ta 1897 yılında açılmış olan iki Fransız ilkokulu Fransız Assompsiyonist rahipleri tarafından kurulmuştur, ancak masrafları Şirket tarafından temin ve taahhüt edilmektedir. Bu okulların her ikisi de hem yatılı hem yatısız ilkokul olmak üzere ikişer sınıftan ibaret olup, kız okulu Meşrutiyet Mahallesi'nde ve Liman Üstü mevkiinde, erkek okulu On Temmuz Mahallesi'nde Çaydamar mevkiindedir ve Maarif idaresince teftişlerde görüldüğü üzere hijyene uygun, sağlam binalardadır. Erkek Okulu'nun sorumlu müdürü Fransız vatandaşı Frer Noel Loyan (?) Kız Okulu'nun sorumlu müdiresi Rahibe Eugene'dir. Her iki okul için de olmak üzere, ikişer sınıf olması hasebiyle, haftada her sınıfa dörder saatten on altı saat Türkçe, birer saatten iki saat Türkiye Coğrafyası ve ikişer saatten dört saat Türkiye Tarihi, toplam olarak haftada on iki saatlik eğitim için birer öğretmen istihdâmı yeterli bulunduğundan, her iki mektebin Türkçe dersi için bir, Türkiye Tarihi ve Coğrafya dersleri için de bir olmak üzere toplam iki öğretmene şirket tarafından ev, yakacak ve içme suları temin edileceği, tatil günleri için de olmak üzere aylık kırk lira verileceği belirtilir. Talimatnamenin ilgili maddelerine, emirlere ve kanunlara riyaet edileceği ve edilegelmekte olduğunun da altı çizilir.[84] Talimatname hükümlerine uygun davranacağını taahhüt eden bir mektup da 25 Ekim'de Fransız Okulu Sorumlu Müdürü Andéol Besset imzalıdır.[85] Son olarak da 28 Ekim'de Zonguldak Vilayeti'ne yazan Rahip Andéol, Zonguldak'taki erkek ve kız Fransız okulları ruhsat-

[83] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-100

[84] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-135 ve BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-136

[85] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-118. Bir önceki mektupta okul müdürünün Frer Noel olduğu yazmasına rağmen, bu mektupta Rahip Andéol'un okul müdürü görülmesi çelişkili görülmektedir. Ya hükümet, halen günümüzde uygulanmakta olan "kurucu temsilcisi" belirlenmesi uygulamasına bu tarihte başlamış olabilir, ya da Rahip Andéol Şirket tarafından iki okulun müdürünün de üstünde bir makam ihdas edilerek o göreve getirilmiş olabilir.

namesinin kendi adına düzenlenmesi isteğini, Ereğli Şirketi Genel Müdürü Duroy tarafından sorumlu müdür atandığını, özel okullar talimatnamesine göre hareket etmek şartıyla görevini sürdürmekte olduğunu, öğretmenlerin adlarını, diploma suretlerini, okutulacak kitapların ve yazarlarının isimlerini, kitapların birer kopyasını ekte sunduğunu bildirerek, eğitime izin verilmesini talep eder,[86] isteği 30 Ekim'de yerine getirilir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, laiklik doğrultusunda uygulamaların bir yansımasını yabancı okullarla ilgili bir krizde izleyebiliyoruz. 7 Nisan 1924'e gelindiğinde, Ankara'dan emredildiği üzere, tüm sınıflardaki haçların kaldırılması istenmiş, tüm Türkiye'deki Fransız okulları buna uymayı reddettiklerinden dolayı bu okullar kapatılmıştır.[87] Bu durum, birkaç ay boyunca Türk-Fransız ilişkilerinde gerginliğe yol açacak, sonuçta kriz, din okulu-karma okul ayrımına gidilmesi ve din adamı yetiştirmeyen okullarda haçların sınıflardan kaldırılması ile çözülecektir. Zonguldak'ta okulların kapalı olduğu bu dönemdeki faaliyetlerini; pederler kateşizm[88], frerler özel dersler, rahibeler atölyeler ve özel dersler şeklinde sürdürürler. Sonbahar'da dini simgeler kaldırılıp okullar tekrar açıldığında pederler frerlerin okullardaki yerini alacaktır. Dini simgelerin okullardan kaldırıldığına, bu dönemde Zonguldak'ı ziyaret eden Sheridan da şahitlik eder. Şirket'te çalışanların çocukları için sübvanse edilen okullarda haçların, dini resimlerin veya Hıristiyan sembollerinin Başrahibin odası haricinde yer görülmediğini, okullara ancak bu koşullarda izin verildiğini yazar. Ona göre, okullar gibi hastaneden de dini semboller kaldırıldığından, görülebilen tek haç, tepeden tırnağa bembeyaz giyinen Fransisken rahibelerin göğüslerine taktıkları fildişi haçtır.[89]

Artık yeni rejimin politikası doğrultusunda, bu okullara yönelik eleştiriler artar. Zonguldak Maarif Müdürlüğü tarafından Maarif Vekaleti'ne 18 Mayıs 1925 tarihinde yazıldığı üzere; Fransız erkek ve kız okullarının öğretmenlerinin

[86] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-93
[87] Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi,* Çev. Saadet Özen, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 187; *Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924,* s. 121; Tanır, *agt*, s. 234
[88] Hıristiyanlığın temel kurallarının öğretilmesi
[89] Clare Sheridan, *A Turkish Kaleidoscope*, Duckworth, Londra 1926, pp. 176-177. Bu kaynağın varlığını, tarih öğretmeni Gürdal Özçakır'ın kaleme aldığı makaleden öğrendim: "Zonguldak'ta Fransız Misyonerlerlik Faaliyetleri-André Charles Pierre Moreel'in Yaşam Hikâyesi," https://kdzereglifutbol.blogspot.com/2013/08/zonguldakta-fransiz-misyonerlerlik.html (E.T. 10 Temmuz 2021)

çoğunluğu rahip ve rahibelerden oluşmaktadır ve sıkı bir teftişe tabi tutulmasına rağmen çağdaş olmaktan çok dini bir mahiyettedir. Bilhassa Erkek Okulu Müdürü Rahip Pierre de Lamas(?) dua ezberleyemeyen İtalyan talebeyi şiddetle dövmekte ve babaları Şirketi çalışanları olduklarından seslerini çıkaramamaktadırlar. 19 Mayıs 1925'te Neni(?) adlı altı yaşında bir İtalyan çocuğunun tokat ve tekme ile bir dişini kırmış, kulağı ve yüzünü yaralamış, diğer bir çocuğu da ip ve tekme ile darp etmiş; hükümet tabibi bu çocuğun yaralarının on beş günde geçebileceğine dair rapor vermiştir. Müdür ifadesinde çocukları hafif şekilde ip ve tokatla dövdüğünü itiraf ederken tekme ile darp ettiğini hatırlamadığını beyan eder. Müdürlüğün, "savcılığa verelim mi,"[90] sorusuna Vekaletin 26 Mayıs 1925 tarihli cevabında, "bu defalık" müdürün affedildiği, Türkiye okullarında on altıncı asrın terbiye sistemi olan dayağın yasak olduğu belirtilirken, bu durum tekrar eder ise azledileceğinin kendisine tebliğ edilmesi istenir.[91] Olaylar üzerine, Şirket genel müdürü Duroy, 15 Eylül 1925 tarihinde müdür Rahip Pierre'in görevine son verilerek yerine Rahip Moller'in işe başlamış olduğunu bildirir.[92]

Maarif Vekaleti, Zonguldak Maarif Müdürlüğü'ne, 2 Şubat 1926'da, "Zonguldak Fransız okuluyla Ereğli Şirketi müdürünün ne ilgisi vardır"[93] diye soracak ve 27 Mart'ta, bu makalenin sınırlarını aşacak şekilde araştırılması gereken çok ilginç bir cevap alacaktır: "Ereğli şirketinin hisse senetlerinin büyük kısmı papazların elinde bulunduğundan Zonguldak erkek ve kız okullarının sorumlu müdürleri ile öğretmenlerin çoğu rahip ve rahibelerden ibarettir."[94] Ayrıca Maarif Müdürlüğü, Fransız erkek okulu müdürünün ancak biraz Türkçe konuşabilmesinden ve meramını güçlükle anlatabilmesinden, kız okulu müdiresinin ise hiç Türkçe bilmemesinden şikâyetçidir.[95]

Zonguldak Fransız okulları, ulusal basında da eleştirilere uğrayacaktır. İkdam gazetesinin 29 Haziran 1926 tarihli sayısında "Zonguldak'ta Maarif" başlıklı makalesinde Rıza Turgut, Fransız okulunun bazı uygunsuz hareketine şahit olduğunu yazarak, okulun başında bir papazın bulunmasını eleştirir. Birçok şey başarılırken bu okulun gözden uzak tutulmaması gerektiğini yazar.[96] Okul kamuoyunun önüne bir kez daha, ertesi ay, İstiklal Marşı'ndan önce Fransız milli

[90] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-66
[91] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-64; BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-65
[92] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-51
[93] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-50
[94] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-47
[95] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-37
[96] BCA, 180-09-27, Yer: 141-1-25

marşının çalınması üzerine Türk öğretmen ve öğrencilerin salonu terk etmesi ve salonda Türk bayrağı olmadığı iddiası ile çıkacaktır.[97]

1925-1926 eğitim yılında erkek okulunda 5 kız okulunda 4 öğretmen varken, erkek okulunda 35, kız okulunda 32 öğrenci mevcuttur. Erkek okulu iki katlı ve on iki odalıdır, 1897'de inşa edilmiş ve 1907'de tadilattan geçirilmiştir. Kız okulu da 1897'de inşa edilmiş, iki katlı ve on bir odalı bir binadır.[98] Öğrenci sayısında dramatik düşüş, ülkedeki tüm yabancı okullarda olduğu gibi Zonguldak'ta da 23 Mart 1931 tarihli 1778 sayılı yasanın çıkmasıyla gerçekleşecektir. Yasaya göre artık, Türk vatandaşı çocuklar ilköğretimlerini Türk okullarında yapmak zorundadırlar.[99]

Okulların tam ne zaman kapandığını tespit etmek kolay değildir. Assompsiyonist bir rahibin Ocak 1928 tarihli raporuna göre Zonguldak'ta hâlâ küçük bir erkek okulu mevcuttu.[100] Erkek okulunun 1935-1936'da kapandığı sanılmaktadır. Çalışkan, Maarif istatistiklerine dayanarak kız okulunun açık olduğu son eğitim yılında, 1936-1937'de on öğrenciye sahip olduğunu göstermektedir.[101]

Sonuç

Zonguldak kasabası kendisi gibi çok hızlı bir şekilde ortaya çıkan anlamlı sayıdaki Katolik cemaati ile, Osmanlı'daki Katolik misyonları arasında ilginç bir yere sahiptir. Zonguldak'taki Katolik misyon örneği, klasik bir misyonerlik faaliyeti örneği olmaktan öte, öncelikle din hizmeti bekleyen, üstelik Assompsiyonistlerin diğer misyonlarından çok daha kalabalık, hazır bir Katolik kitleye yönelik bir faaliyet örneği olmuştur.

Ancak gerek liman inşaatından sonra yabancı çalışan sayısındaki azalma, gerekse 1915 tehciri ile Ermenilerin, 1923'te Lozan'da imzalanan Nüfus Müba-

[97] Central File: Decimal File 867.9111, Internal Affairs Of States, Public Press., Newspapers., Turkey, Clippings And Items, May 26, 1926 - May 1 l, 1927. May 26, 1926 - May 11, 1927. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Afifairs of Turkey, 1910-1929. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tmyurl.galegroup.com7tinyurI/65hAh5. Accessed 6 March 2018, s. 557

[98] Mustafa Serhan Yücel, *Türkiye'de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)*," (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilecik 2016, s. 79-80.

[99] *Resmi Gazete*, 29 Mart 1931, no: 1760, s. 346

[100] Babot, *age*, s.102.

[101] Çalışkan, *agm*, s. 375

delesi Sözleşmesi ile Rumların ayrılması, ayrıca Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonların kaldırılması ve Cumhuriyet idaresinin yabancı ve gayrimüslim çalıştıran şirketlere yönelik getirdiği kısıtlamalar ve yeni düzenlemeler, misyonerlerin çalışma zeminini de ortadan kaldırmıştır.

Sonuç olarak Zonguldak Katolik cemaati, yaklaşık 40 yıllık ömrüyle kısa sürede parlayıp yükselen ve yine kısa sürede yok olan Anadolu Katolikleri tarihinin ilginç bir sayfasını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, BEO D:1180, G:88486, belge no:1
BOA, BEO, D: 1995, G:149585, belge no:1-2
BOA, BEO, D: 2028, G:152081, belge no:2
BOA, BEO, D: 2028, G:152081, belge no:4
BOA, DH.EUM 5.ŞB, D: 23, G:17, belge no:1
BOA, DH-EUM. 5.Şb. D:23, G:26, belge no: 13,19,27
BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:4
BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:5
BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:2
BOA, DH.EUM. 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:10
BOA, DH-EUM 5.ŞB, D:29, G:11, belge no:6
BOA, DH.EUM 5.SB, D:73, G:37, belge no:8
BOA, DH.EUM 5.SB, D:73, G:37, belge no:7
BOA, DH.EUM 5.SB, D:73, G:37, belge no:2
BOA, HR.İM, D: 41, G:11, belge no:1
BOA, HR.İM, D:80, G:51, belge no:1
BOA, HR.İM, D:80, G:51, belge no:3
BOA, DH-EUM_EMN, D:90, G:58, belge no:1-4
BOA, DH.MKT, D:2269, G:108, belge no:1
BOA, DH-MKT, D: 2281, G:4, belge no:1
BOA, DH-MKT, D:2328, G:141, belge no:1
BOA, DH.MKT, D: 2372, G:39, belge no:1
BOA, DH.MKT, D: 2545, G:154, belge no:1
BOA, DH.ŞFR, D: 49, G:184, belge no:1
BOA, DH.ŞFR, D:55, G:A/107, belge no:1
BOA, DH-ŞFR D:227, G:17, belge no:1
BOA, DH.ŞFR, D:242, G:33, belge no:1
BOA, DH.ŞFR, D:464, G:128, belge no:1
BOA, DH.ŞFR, D:488, G:42, belge no:1
BOA, MF-MKT, D: 487, G:11, belge no:1
BOA, MF.MKT, D: 1115, G:28, belge no:1-2
BOA, MV, D:98, G:1-97, belge no:1-2
BOA, ŞD, D: 807, G:15, belge no:1

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA, 180_09_27_141_1_141

BCA, 180_09_27_141_1_100
BCA, 180_09_27_141_1_135
BCA, 180_09_27_141_1_136
BCA, 180_09_27_141_1_118
BCA, 180_09_27_141_1_93
BCA, 180_09_27_141_1_66
BCA, 180_09_27_141_1_64
BCA, 180_09_27_141_1_65
BCA, 180_09_27_141_1_51
BCA, 180_09_27_141_1_50
BCA, 180_09_27_141_1_47
BCA, 180_09_27_141_1_37
BCA, 180_09_27_141_1_25
BCA, 180_09_27_141_1_122
BCA, 180_09_27_141_1_114
BCA, 180_09_27_141_1_125
BCA, 180_09_27_141_1_119

Natıonal Archıves (Abd)

Central File: Decimal File 867.9111, Internal Affairs Of States, Public Press., Newspapers., Turkey, Clippings And Items, May 26, 1926- May 1 l, 1927. May 26, 1926- May 11, 1927. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Afifairs of Turkey, 1910-1929. National Archives (United States). Archives Unbound, http://tmyurl.galegroup.com7tinyurI/65hAh5. Accessed 6 March 2018,

2. Kitap ve Makaleler

ARMEL Louis, "Les Assomptionistes en Anatolie," *Le Flambeau*, annee:35, no:7, Aout-Septembre 1980, pp. 14-17

BABOT Christiane, *La mission des Augustins de L'Assomption a Eski-Chéhir 1891-1924,* Les éditions Isis, Istanbul 1996

ÇALIŞKAN Tuğba, "Zonguldak Saint Geneviéve Kız ve Saint Barbe Erkek Fransız Okulları," *Selçuk Türkiyat*, Ağustos 2021 (52), s. 365-388

KAHVECİ Erol, "Migration, Ethnicity, and Divisions of Labour in the Zonguldak Coalfield, Turkey," *IRSH* 60 (2015), pp. 207-226

KARPAT Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)-Demografik ve Sosyal Özellikleri,* (çeviren: Bahar Tırnakcı,) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003

"Les frères en Turquie," *Le Flambeau*, Decembre 1980, annee: 35 no:10, pp.4-5

MARMARA Rinaldo, *Bizans İmparatorluğu'ndan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi,* (çeviri: Saadet Özen), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006

Missions de l'Assomption en Orient 1862-1924, Oeuvres des Péres et Oeuvres des Soeurs Oblates Missionnaires de L'Assomption, Paul Feron-Vrau, Lyon 1925

"Mission de Zongouldack," *Souvenirs,* pp. 119-120 [Assompsiyonistlere ait bu süreli yayının yayın tarihi elimdeki fotokopide okunamıyor, 1898 veya 1899 olmalı]

MUTLU Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,* Gökkubbe, İstanbul 2005

PARGOIRE Jules, "Inscriptions D'Héraclée du Pont," *Bulletin de Correspondance Héllenique,* année:1898, no:22, pp. 492-496

PERNOT Maurice, *Rapport sur un voyage d'étude a Constantinople en Égypte et en Turquie d'Asie (Janvier-Aout 1912),* Comité de défense des intérêts français en Orient, Paris (ty)

"Petits Échos de la Mission," *Mission des Augustins de L'Assomption,* no:211, Novembre 1913, pp. 173-174

RESMİ GAZETE, 29 Mart 1931, no: 1760

RUIU Adina, "Missionaries and French Subject: The Jesuits in the Ottoman Empire," *A Companion to Early Modern Catholic Global Missions,* Ronnie Pochia Hsia ed., Brill, Boston 2018, pp. 181-204

SHERIDAN Clare, *A Turkish Kaleidoscope*, Duckworth, Londra 1926

TANIR Engin Deniz, "Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basınında Fransız Okulları Sorunu," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s.177-208

"Un Missionnaire d'Orient," *Missions de L'Assomption*, no: 24, Nov.-Dec. 1953, Paris, pp. 69-72

3. Tezler

TAN Çağlar, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset," Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

TANIR Engin Deniz, "Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Türkiye'de Fransız Okulları," Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2016, (yayımlanmamış doktora tezi)

YÜCEL, Mustafa Serhan, "Türkiye'de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)," Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik 2016 (yayımlanmamış doktora tezi)

4. İnternet Kaynakları

Agence D'Anatolie Angora le 20 février 1921, no:69, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4517748p.r=zongouldak?rk=42918;4 [erişim tarihi: 8 Haziran 2021]

"Humbert Terraz – 1872-1906," https://www.assomption.org/biographie/humbert-terraz-1872-1906/ [erişim tarihi:3 Ekim 2021]

JACOB Xavier, "L'Assomption en Turquie," L'Aventure Missionaire Assomptionniste-Actes du Colloque d'Histoire du 150éme anniversaire de la Congrégation des Augustins de l'Assomption, Lyon-Valpre, 22-26 Novembre 2000, pp. 241-320, https://www.yumpu.com/fr/document/read/5680232/laventure-missionnaire-assomptionniste-augustins-de-lassomption [erişim tarihi: 21 Şubat 2020]

"Les Oblates de l'Assomption," https://eglise.catholique.fr/actualites/dossiers/dossiers-de-2009/bicentenaire-du-pere-emmanuel-dalzon/370828-les-oblates-de-lassomption/ [erişim tarihi:12 Ekim 2021]

PERIER-MUZET Jean Paul, "Un historique da la Mission d'Orient," pp.9-31 https://www.assomption.org/cahier_bicentenaire/cahier-n6-la-mission-dorient-de-lassomption/ [erişim tarihi: 25 Mayıs 2021]

"Simplicien (André-Charles-Pierre) MOREEL – 1872-1939," https://www.assomption.org/?s=Andr%C3%A9-Charles-Pierre+MOREEL [erişim tarihi: 3 Ekim 2021]